

מוסדות
**דרכי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייס שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

כי יצר לב האדם רע מנעוריו

הלכה

באיסור מאבד עצמו לדעת

פרשת נח תשפ"ג

שנה כ"ד – קובץ ב' [תתכ"ג]

יו"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י

מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של

מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:

ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת נח

באיסור מאבד עצמו לדעת

"אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש" (בראשית ט' ה').

"אף על פי שהתירתי לכם נטילת נשמה בבהמה, את דמכם אדרוש מהשופך דם עצמו" (רש"י שם).

"דתניא ואך את דמכם לנפשותיכם אדרש, ר' אלעזר אומר מיד נפשותיכם אדרש את דמכם" (ב"ק צ"א ע"ב).

"לנפשותיכם אדרוש - מיד עצמכם אדרוש" (רש"י שם).

"אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, יכול כשואל, ת"ל אך" (ב"ר ל"ד י"ג).

ויש לעיין ביסוד הלכה זו, ומה בין מעשה שואל המלך לכל מאבד עצמו לדעת, ונחזה אנן.

מקור הלכה זו בב"ק (צ"א ע"ב) "ר' אלעזר אומר מיד נפשותיכם אדרש את דמכם", והיינו איסור מאבד עצמו לדעת.

הנה נחלקו האחרונים במאבד עצמו לדעת, האם עובר על לא תרצח ככל ההורג נפש מישראל, ואין פסוק זה אלא גילוי מילתא דאין בין נפשו הוא לנפש זולתו, וכשם שאסור לו לשפוך דם רעהו כך אסור לו לאבד עצמו לדעת ורוצח הוא. או שמא אין דין רוצח ואיסור רציחה אלא בנפש זולתו, וכל איסור מאבד עצמו לדעת מקורו מפסוק זה בלבד.

דעת המנחת חינוך (מצוה ל"ד אות ח') דהמאבד עצמו לדעת אינו עובר באיסור שפיכת דמים ואין בו עבירת רציחה, ולעומתו כתב הבית מאיר (יו"ד סימן רט"ו סעיף ה') דהוי ככל רוצח ואין דרשה זו אלא גילוי מילתא בלבד. ובשו"ת חתם סופר (יו"ד

באיסור מאבד עצמו לדעת

סימן שכ"ו) כתב בתו"ד דהמאבד עצמו לדעת רוצח הוא ועבירה זו מג' עבירות חמורות, עי"ש.

וכבר הביאו האחרונים את מש"כ בפסיקתא דרב כהנא (פרשת יתרו): "לא תרצח – לא תתרצח", ומשמע שעובר בלא תרצח. אך כבר כתב בשו"ת מרחשת (ח"ג סימן כ"ט) דודאי מסתבר שאין זו דרשה גמורה אלא אסמכתא בעלמא.

א

במעשה שאול

"ותכבד המלחמה אל שאול וימצאהו המורים אנשים בקשת, ויחל מאד מהמורים. ויאמר שאול לנשא כליו שלף חרבך ודקרני בה פן יבואו הערלים האלה ודקרני והתעללו בי, ולא אבה נשא כליו כי ירא מאד ויקח שאול את החרב ויפל עליה. וירא נשא כליו כי מת שאול ויפל גם הוא על חרבו וימת עמו" (שמואל א' ל"א ג' - ה').

הנה חז"ל סתמו ולא פירשו למה שאול שלח יד בנפשו, ואיזה הלכה יש ללמוד ממנו. ויש בזה שתי דרכים בראשונים.

הב"ח והש"ך (ביו"ד סימן קנ"ז סק"א) כתבו בשם הסמ"ק (בסי' ג'), דשאול חשש שיעבירוהו על הדת ע"י יסורים ויחלל שם שמים, והוכיחו מזה דמותר להרוג עצמו אם חושש שלא יעמוד בנסיון, וכבר הקדימם התוס' (בעבו"ז י"ח ע"א ד"ה ואל), וכ"כ הריטב"א (שם), וז"ל:

"כתוב בגליוני התוס', שהיה אומר ר"ת ז"ל, דהיכא שמתירא שלא יכריחוהו לעבור על דת מותר לחבל בעצמו, והכי איתא במדרש, 'כתיב אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, מכאן אזהרה לאדם שלא יחבול בעצמו, יכול אפילו כשאול מלך ישראל, פי' שחבל בעצמו מפני שהיה מתירא שמא יעבירוהו על דת, ת"ל 'אך' מיעט, דבכי האי גוונא שרי, ומכאן לומדים לשחוט הנערים בגזירות מפני העברת הדת, ע"כ מצאתי בגליוני תוס', והם דברים שצריכין תלמוד ועיון גדול, אלא שכבר הורה זקן. ושמענו בשם גדולי צרפת שהתירו כן הלכה למעשה". (ועי' להלן אות ב' בענין שעת הגזירה).

באיסור מאבד עצמו לדעת

והריטב"א בא להוכיח מהא דשאל המלך כדברי התוס' שם, דמותר לאדם לאבד נפשו מחשש שלא יוכל לעמוד ביסורים ויתחלל שם שמים על ידו, והתוס' הוכיחו הלכה זו מהמבואר בגיטין (נ"ז ע"ב) בד' מאות תינוקות שנשבו לקלון וקפצו לתוך המים וטבעו, עי"ש. וכדברי הריטב"א כתב גם בתוס' ר"ש משאנן בעבו"ז שם.

אך בגיטין (שם) כתבו התוס' (ד"ה קפצו) דרך אחר במעשה דד' מאות תינוקות, וז"ל:

"הכא יראים היו מיסורים כדאמרינן (כתובות ל"ג ע"ב) אלמלי נגדוה לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא".

הרי דנקטו דמשום פחד היסורין מותר לאדם ליטול את נפשו.

ובאמת נראה מפשטיה דקרא, דשאל המלך לא חשש אלא שידקרוהו בחרב ויתעללו בו, וכ"כ הרלב"ג שם: "היה ירא שימיתוהו באכזריות גדול מפני שהשחית בהם, ולזה בחר שימות ביד אוהביו". וכ"כ הרד"ק שם: "פן יבואו הערלים האלה ודקרני, בהרגם אותי דקירות הרבה דרך נקמה ובזיון". ועוד כתב שם הרד"ק: "ולא חטא בהרגו עצמו... לפי שהיה יודע שאול כי סופו היה למות במלחמה, כי כן אמר לו שמואל, ועוד כי ראה כי מצאוהו המורים בקשת ולא היה יכול להמלט, טוב היה שיהרוג הוא עצמו ולא יתעללו בו הערלים, וכן אמרו רז"ל, אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, יכול כשאל ת"ל אך".

הרי לן מפירושי הראשונים כפשטיה דקרא, דלא חשש שאול אלא מן היסורים והבזיון, ולא שיעבירוהו על הדת, ואעפ"כ הותר לו להרוג עצמו.

ולכאורה נראה דזה גם דעת המחבר דביו"ד (סימן שמ"ה סעיף ג') כתב:

"קטן המאבד עצמו לדעת חשוב כשלא לדעת, וכן גדול המאבד עצמו לדעת והוא אנוס כשאל המלך אין מונעין ממנו כל דבר".

ומפשטות לשונו משמע דאין כאן היתר מצד דיני קידוש ה', אלא מדין אונס דהוי כקטן שאין לו דעת, ועי"ש בש"ך (סק"ו):

"כשאל המלך שהרג את עצמו לפי שירא שהפלשתים יעשו בו כרצונם ויהרגוהו".

באיסור מאבד עצמו לדעת

הרי שפירש גם הוא שלא חשש שאול אלא שיתעללו בו, ולכאורה סתר הש"ך את דבריו, דהלא בדבריו בס"קנ"ז מבואר בהא דשאול שחשש פן יעבירוהו על הדת, וצ"ע.

והנה בעבודה זרה (י"ח ע"א) מסופר על מותו של רבי חנינא בן תרדיון, שבשעה שהקיפוהו בחבילי זמורות וכרכוהו בס"ת והציתו בהן את האור, אמרו לו תלמידיו: "פתח פ"ך ותכנס בך האש" כדי שימות מהר, ואמר להם: "מוטב יטלנה מי שנתנה ולא יחבל בעצמו". ומ"מ כאשר קלצטונירי המוציא להורג שאל אותו: "אם אני מוריד ספוגין של צמר מלבך ומרבה בעצים (כדי שימות מהר) אתה מביאני לעולם הבא" אמר לו הן ונשבע לו, עי"ש.

וצ"ב במעשה זה, דאם אסור היה לו ליטול את נפשו, איך אמר לפלוני לקרב את מיתתו והלא הכשילו ברציחה, ועי"ש במהרש"א שקלצטונירי זה גוי היה, וכך מסתבר, אך אין בכך די, דגם ב"נ נצטוו על הרציחה, והמכשילן עובר בלפני עור, ועוד דאם אסור היה לרבי חנינא בן תרדיון לשלוח יד בנפשו, אסור לעשות כן גם ע"י שליח כמבואר בדברי הרמב"ם (בפ"ב מרוצח הלכה ב') דחייב מיתה ביד"ש.

ולכאורה מוכח מזה, דבאמת מותר היה לרבי חנינא בן תרדיון ליטול את נפשו מאימת היסורים, ומשו"כ צוה על קלצטונירי לעשות כן, אלא שממדת חסידות לא פתח את פיו, ולכאורה משמע כן אף מלשונו: "מוטב יטלנה מי שנתנה ולא יחבל בעצמו", דמלשון זה לא משמע לשון איסור אלא הנהגה מוסרית, כך נראה לענ"ד.

וכך צ"ל לפי השיטות שמותר ליטול נפשו כדי להימלט מן היסורים, אך הראשונים שנקטו שאסור הביאו ראיה לאיסורא מהא דרבי חנינא מן תרדיון, וצ"ע איך עודד את קלצטונירי לקרב מיתתו.

ואפשר עפ"י דרכו של מהרש"א, דס"ל דשאני נכרי, דאף שגם ב"נ מצווים על הרציחה מ"מ מדיני ב"נ אין איסור כאשר מדובר בקירוב מיתה למי שמתייסר ביסורים קשים, ועדיין צ"ע.

ולכאורה יש מקור מפורש דמותר להרוג עצמו מחשש יסורים, באיכה רבתי (פרשה א' פ"סקא נ"א):

באיסור מאבד עצמו לדעת

"על אלה אני בוכה... רבי יהודה אומר על סילוק הדעת וסילוק השכינה, אפשר שהיה צדקיהו רואה אחרים שהיו מנקרין את עיניו ולא היה לו דעת להטיח את ראשו עד שתצא נשמתו".

הרי לן מדברי חז"ל שראוי היה שצדקיהו ימית עצמו כדי שלא יתעללו בו הפלשתים. ותימה שכל האחרונים לא הביאו מדרש זה.

ולכאורה היה נראה לומר, דשאני מלכי ישראל בנפלים ליד אויב, שאם יתעללו בהם יש בזה חילול שם שמים, דהמלך לבו לב כל ישראל ומלך על פי נביא, ואם יתעללו רשעי האומות במלך ישראל בהשפלה ובזיון גדול יש בזה חילול השם, באומרם איה אלהיך ישראל, ומשו"כ הותר לשאול ולצדקיהו להמית עצמו כדי שלא יתעללו בהם הנכרים. וכך משמע בפירוש מהרז"ו (במדרש שם). אך אין בדברים אלה כדי ליישב הא דרבי חנינא בן תרדיון.

ושו"ר שכיונתי לדברי אדונינו המהרש"ל בים של שלמה (ב"ק פ"ח סימן נ"ט) שכתב בהא דשאול המלך "וגם אפשר משום כבוד מלך משוח ה', שאין ראוי שימות ביד הערלים, ויעשו בו מיתת עינוי ובזיון, והוא חילול ה' בדת אומתנו", ושמחתי בדברים.

ועי"ש שכתב עוד סברא, דשאול חשש שכאשר בני ישראל יראו את הפלשתים מתעללים בו, ילבשו נקמה ויקחו בידם חרב נוקמת, לעשות מלחמה בפלשתים, ויפלו מהם רבבות, וכדי להציל את הרבים מסכנה נטל את נפשו, ובכה"ג אין בזה איסור עי"ש.

והנה מבואר בדברי הרד"ק הנ"ל, וכך גם בדברי היש"ש, וכ"כ בשו"ת חיים שאל להחיד"א (ח"א סימן מ"ו), דאפשר דשאול מותר היה לו לשלוח יד בנפשו משום שכבר ידע עפ"י שמואל הנביא שלמחרת הוא מת, ולכאורה תימה דהלא מחללין שבת בשביל חיי שעה כמבואר ביומא (פ"ה ע"א), וההורג את הגוסס חייב מיתה אף שרוב גוססין למיתה, ואף כשידוע בודאות שגוסס זה אין לו תוחלת אלא לזמן מועט, ומה בכך ששמע משמואל הנביא שימות למחרת, ונראה ברור בזה דלא משום ידיעה זו לחודה הותר לשאול לשים נפשו בכפו, אלא דכאשר יודע האדם שדינו נחרץ ואין לו אלא חיי שעה מותר ליטול נפשו מחשש יסורים אכזריים, וז"פ. וכך מבואר בפירוש פרי תואר במדרש שם.

באיסור מאבד עצמו לדעת

הרי לן ד' דרכים במה דהותר לשאול לשלוח יד בנפשו: א. משום חשש שיעבירוהו על הדת. ב. מפחד יסורים מותר. ג. למנוע חילול שם שמים כאשר הפלשתים יתעללו במלך ישראל. ד. כדי למנוע איבוד נפשם של רבבות מיישראל.

והדרכים הללו יש להם בית אב ומקור בדברי הרלב"ג והרד"ק בפירושיהם לספר שמואל, עיי"ש היטב.

והנה אף אם מותר לו לאדם לאבד עצמו לדעת מחשש יסורים קשים, נראה דאין זה אלא כאשר הוא חושש שיתייסר ע"י הגויים, אבל חולה הנאנק מיסורי מחלתו מסתבר שלא הותר לו לשלוח יד בנפשו, אלא יתחזק בכך שיש דין ויש דיין, ויתפלל לה' שיסיר מחלה מקרבו, ורק כאשר חושש הוא מיסורים הבאים ע"י בן בחירה יש מקום לדון ולהתיר איסור זה דמאבד עצמו לדעת, וזו שאלה עמוקה, ואכמ"ל. (ועיין מנחת אשר אמונה ובטחון מאמר ו' אות ז').

ועוד חידוש מצינו בזה בדברי הבית יוסף (יו"ד סימן קנ"ז בבדק הבית) בשם האורחות חיים, דאפשר דשאול המלך שלא ברצון חכמים עשה ונהג שלא כדין, וכ"כ בדעת זקנים לבעלי התוס' בפרשתנו, עיי"ש. אך במדרש הנ"ל בפרשת נח ובדברי כל הראשונים והשו"ע בסימן שמ"ה מבואר, שלמדו הלכה משאול, ונקטו בפשטות דבודאי נהג שאול המלך משיח ה' כדת וכדין.

ב

להמית עצמו ע"י אחרים

ויש לעיין עוד בהלכה זו, באופן שמותר לו לאדם לשלוח יד בנפשו, האם מותר לו לעשות כן ע"י אחרים. ולכאורה שאלה זו תלויה בשני הדרכים הנ"ל, דאם ההיתר לשלוח יד בנפשו משום חשש שיעבירוהו על הדת, יש מקום לטעון שמותר גם ע"י אחר כיון דהיתר זה מושתת על דיני קידוש ה', אך אם כל ההיתר אינו אלא מגדר אונס, דהפחד מיסורים אכזריים הוי כאונס, וכלשון השו"ע בסימן שמ"ה, אין היתר אלא להחושש מן היסורים, אך אין היתר לאחרים להרגו דהלא לגבי אחרים אין כאן אונס, ויש כאן עון רציחה.

באיסור מאבד עצמו לדעת

וכבר נחלקו גדולי הראשונים בשעת הגזירה, דיש שפסקו להרוג את התינוקות כדי שלא יצאו לשמד, וכך פסקו ר"ת וגדולי צרפת כמובא בריטב"א הנ"ל בעבודה זרה, ויש שהתנגדו לכך בתוקף רב, כמובא בבית יוסף (בדק הבית יו"ד קנ"ז):

"וכתוב בארחות חיים (סי' ד' הל' אהבת השם אות א'), בבראשית רבה (פרשה ל"ד אות י"ג) דורש ואך את דמכם לנפשותיכם וגו' (בראשית ט' ה') אזהרה לחונק את נפשו, יכול אפילו כחנניה מישאל ועזריה, תלמוד לומר 'אך', פירוש שבשעת השמד יכול למסור עצמו למיתה ולהרוג את עצמו אם הוא ירא שלא יוכל לעמוד בניסיון וכן יכול אפילו כשאל בן קיש שאם ירא שמא יעשו לו יסורים קשים שיכול למסור עצמו למיתה, תלמוד לומר 'אך'. ומכאן מביאין ראיה השוחטים התינוקות בשעת השמד. ויש אוסרים ומפרשים הק' תלמוד לומר אך שאינו יכול להרוג עצמו וחנניה מישאל ועזריה מסרו עצמם ביד אחרים אבל הם לא פגעו בעצמם, ושאל בן קיש שלא ברצון חכמים עשה. ומעשה ברב אחד ששחט תינוקות הרבה בשעת השמד שירא שיעבירו על דת, והיה עמו רב אחר וכעס עליו וקראו רוצח, והוא לא חש לדבריו ואמר הרב המונע אם כדברי יהרג אותו רב במיתה משונה, וכן היה שתפשוהו גוים והיו פושטים עורו ונותנין חול בין העור והבשר ואח"כ נתבטלה הגזירה ואם לא שחט אותם אפשר שהיו ניצולים ולא היו הורגים אותם".

וכך מצינו עוד בדעת זקנים עה"ת בפרשתנו, ע"ש.

הרי לן שבשאלה זו נחלקו הראשונים ולדעת מקצתן מותר לשלוח יד בנפש הילד ולהרוג תינוקות שלא טעמו טעם חטא כדי להצילם מהעברה על הדת, אך לדעת אחרים אין בזה כל היתר, ושאני נפש זולתו מנפשו הוא.

אך באמת נראה דאף אלה שהתנגדו בכל תוקף להרוג את התינוקות אין זה אלא משום דשמא תתבטל הגזירה, אך לא מצינו בדברי הראשונים הנ"ל שיטענו לחלק בין הורג עצמו להורג זולתו, ואדרבה הלא שאל ביקש מן הנער נושא כליו שיהרגהו, ואם משאול באנו ללמוד, יש ללמוד דמותר להרוג גם את חברו אם חברו מבקש זאת.

ומ"מ נראה דעד כאן לא נחלקו אלא בחשש שמד, וכפי שנתבאר דאפשר דכו"ע מודו דהיכא דליכא למימר דשמא תתבטל הגזירה לכו"ע שרי אפילו ע"י אחרים, אך פשוט דאף למאן דמתיר איבוד לדעת מחשש יסורין, אין היתר אלא למי שחושש מיסוריו הוא, אך לאחרים אין זה אלא עוון רציחה.

באיסור מאבד עצמו לדעת

ובאמת יש מן הראשונים שנקטו דאף בחשש שיעבירוהו על הדת אסור לו לשלוח יד בנפשו כ"כ רבינו סעדיה גאון בספר אמונות ודעות (מאמר י' פרק י"א), וכך נראה לכאורה מדברי התוס' (בגיטין שם) בתירוצם השני דרך משום שהגויים יכולים לחללם בעל כרחם הותר לאותן ד' מאות תינוקות להטביע עצמם עי"ש ודו"ק.

והנה רבי חנינא בן תרדיון אמר לקלצטונירי לגרום לקירוב מיתתו, וגם שאול ביקש מנושא כליו להרגו, ובשלמא אם נאמר כדברי הריטב"א וסיעתיה דשאול הרג עצמו מחשש שיעבירוהו על הדת או משום חילול שם שמים, או מחשש איבוד נפש של רבבות ישראל צבא ה' ניחא דמותר היה לו להיהרג אף ע"י אחרים, אך אם כל ההיתר לא היה אלא מאונס יסורים, לכאורה אין היתר אלא לו עצמו ולא לשליחו, ולפי"ז בהא דרבי חנינא ב"ת באמת צ"ע במה שהתיר לקלצטונירי לקרב מיתתו, ועיין לקמן (אות ה').

והנה ידוע מה שהביא בספר יוסיפון, דלוחמי מצדה כשראו שאין יותר תוחלת במלחמה ועתידין הם ליפול ביד הרומיים, שלחו יד בנפשם וכולם כאחד איבדו עצמם לדעת, ויש לעיין אם כדן נהגו או שמא שלא ברצון חכמים.

ולפי המבואר לעיל תלויה שאלה זו במה שנתבאר. דברור מתוך דבריו שלא חששו אלא מן ההשפלה והיסורין ולא מאובדן הדת, וא"כ הנהגתם תלויה במה שנחלקו הראשונים (כנ"ל אות א'), ולפי דברי המהרש"ל דהשפלתו של מלך ישראל יש בו חילול שם שמים אפשר דסברו הם דבהיותם אחרון הנלחמים מלחמת ה' באויבי ישראל תהיה נפילתם ביד האויב חילול ה', אך לכאורה קשה לדמות מלחמתם הם להא דמלך ישראל משיח ה', ואכמ"ל.

אמנם לפי המסופר שם, הרגו איש את אחיו, ובזה כבר ביארנו דאף אם מחמת יסורין יש היתר באיבוד עצמי ודאי שאין היתר להרוג חברו, ודו"ק בכ"ז כי קצרת.

ג

בדינו של הגר שהרג את שאול

ובספר שמואל (שמואל ב פ"א ו'-ט"ז) מסופר על הגר העמלקי שבא לפני דוד המלך וסיפר לו כי מת שאול, ודוד שאלו מנין לו ששאול מת, וסיפר הגר:

באיסור מאבד עצמו לדעת

"ויאמר הנער המגיד לו, נקרא נקראתי בהר הגלבוע והנה שאול נשען על חניתו, והנה הרכב ובעלי הפרשים הדביקוהו, ויפן אחריו ויראני ויקרא אלי ואמר הנני, ויאמר לי מי אתה ויאמר אליו עמלקי אנכי, ויאמר אלי עמד נא עלי ומתתני כי אחזני השבץ כי כל עוד נפשי בי, ואעמוד עליו ואמתתהו כי ידעתי כי לא יחיה אחרי נפלו, ואקח הנזר אשר על ראשו ואצעדה אשר על זרועו ואביאם אל אדני הנה. ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם וגם כל האנשים אשר אתו, ויספדו ויבכו ויצמו עד הערב על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם ה' ועל בית ישראל כי נפלו בחרב. ויאמר דוד אל הנער המגיד לו, אי מזה אתה, ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי, ויאמר אליו דוד איך לא יראת לשלוח ידך לשחת את משיח ה', ויקרא דוד לאחד מהנערים, ויאמר גש פגע בו ויכהו וימת, ויאמר אליו דוד דמך על ראשך כי פיד ענה בך לאמר אנכי מתתני את משיח ה'" (שמואל ב' א' ו' – ט"ז).

ויש מן האחרונים שנקטו שדוד הרגו מדין רוצח על שהרג את שאול, כך כתבו האור שמח (פ"ב מהלכות רוצח ה"ד) והערוך השלחן (ח"מ סימן תכ"ה סעיף י"ד), וכבר פירש כן הרלב"ג שם (פסוק י"ד) עי"ש. ועיין באור שמח שם שפלפל בדין ההורג גוסס בידי אדם, דאעפ"י שפטור מדיני אדם, יש רשות ביד המלך להרגו, עי"ש. ומ"מ נקטו דמין הדין הרג דוד את הגר על ששלח ידו להרוג את שאול, ולכאורה מוכח מזה דאף אם ניתנה רשות לשאול לשלוח ביד בנפשו, אין הרשות נתונה לאחרים לעשות כן, ולפי המבואר לעיל הנחה זו יש לה מקום גדול.

אך אפשר שלא מדין רוצח הרגו דוד, אלא על שלא ירא לשלוח יד במשיח ה', והלא בלא"ה כתב הרמב"ם (בסוף פרק י"ח מהלכות סנהדרין) דהוראת שעה היתה, או מדין מלך הרגו שהרי אין אדם נהרג עפ"י עצמו, ואפשר דגם עצם הריגתו של הגר העמלקי מדין מלכות היתה, או הוראת שעה על שלא ירא לשלוח יד במלך ישראל, והיה לו לנהוג כמו נושא כליו של שאול שלא אבה לשמוע בקולו להרגו, ודו"ק בכ"ז.

ד

במה שנהגו להקל בדינו של השולח יד בנפשו

והנה ברור שעבירה זו מן החמורות שבתורה, ולדעת הבית מאיר והחת"ס בכלל רציחה היא, מ"מ בדיעבד מסורת הפסיקה של גדולי האחרונים להקל בזה לגבי דיני אבילות, ואף דמבואר בשו"ע (יו"ד סימן שמ"ה) דהמאבד עצמו לדעת אין מתאבלין עליו ואין קורעים עליו, נהגו להקל בזה מאוד, ונבאר.

באיסור מאבד עצמו לדעת

הנה בשו"ת חיים שאל להחיד"א (ח"א סימן מ"ו) דן באיש ישראל אחד שהרג את הנפש ונאסר ע"י המלכות בבית האסורין, ושלח יד בנפשו ונמצא מת בתאו, והאריך מאוד לדון בדינו, האם מספידין אותו וכל שאר הלכות אבילות האם נוהגין בו. ובתחילת דבריו האריך בסוגיא דידן, והביא מבעל בית לחם יהודה דמחשש יסורים מותר לו לשלוח בנפשו, וטען כנגדו ופלפל בהא דשאל, ותמה במש"כ האורחות חיים דשאל נהג שלא כדין והביא גם את הכנסת הגדולה שתמה עליו, עי"ש באריכות דבריו.

ובסוף דבריו כתב, דאף באופן שאין היתר לאדם להרוג עצמו, מ"מ בדיעבד אם לא עמד בנסיון ושלח יד בנפשו, אין נותנין עליו דין מאבד עצמו לדעת לעניני אבילות וכבוד המת. ובאמת הקילו האחרונים טובא בשאלות אלה, עד שבשו"ת בית אפרים (יו"ד סימן ע"ו) כתב דאף מי ששולח יד בנפשו מחמת מצוקה כלכלית מספידין אותו וקורעין עליו כדין כל המתים, ואף שרבים חלקו עליו וכמבואר בפתחי תשובה (יו"ד סימן שמ"ה ס"ק א' – ג') מ"מ בהלכות אלה הלכה כדברי המקיל.

ואביא כמה ספיקות שבהן הכריעו האחרונים להקל בהלכה זו:

א. במי שהמית עצמו בענין שיש שהות מועטת בין מעשהו ובין הרגע שבו נפח נשמתו, כתב בגליון מהרש"א (ביו"ד שם) דבגליון השו"ע כת"י של החכם צבי כתוב דמי שקפץ לתוך המים, כיון שמטבע הדברים יש זמן מועט עד שטובע ומת, יש לתלות שחזר בתשובה והתחרט על מעשיו ודינו ככל אדם, והגליון מהרש"א נקט כותיה, וכעין זה משמע בשו"ת חתם סופר (יו"ד סימן שכ"ו), עי"ש. אמנם בשו"ת זרע אמת (ח"ג סימן קנ"ז) החמיר אף במי ששתה סם המות, והתחרט ועשה תשובה לפני שמת, ואעפ"כ פסק להחמיר בכל ענין.

ב. במי שאיבד עצמו לדעת כדי לכפר עון, יש אומרים שמותר למי שחייב מיתת ביי"ד להמית עצמו, והדברים תמוהים, אך מ"מ פסקו רבים דכיון שכוונתו לשם שמים מתאבלין עליו, ועיין בזה לקמן (אות ה') מה שנתבאר בזה באריכות.

ג. המאבד עצמו לדעת מתוך מצוקה נפשית, אם מפחד יסורים, או מחמת צער ומרה שחורה וכדו'. כתב בשו"ת חתם סופר (יו"ד סימן שכ"ו) שנוהגין בו בכל הכבוד הראוי, ולמד זאת מלשון חז"ל במס' שמחות (פ"ב ה"ג) "הרי הוא בחזקת מאבד עצמו שלא לדעת", הרי דיש מאבד עצמו שלא לדעת, שמתאבלין עליו, עי"ש באריכות.

באיסור מאבד עצמו לדעת

ומעשה שהיה ביהודי שרצח ונכלא ונמצא בתאו ללא רוח חיים וברור היה ששלח יד בנפשו. הגאון בעל ברוך טעם פסק לקולא לכבדו במוותו, ורב אחד חלק עליו. והגר"מ בנעט בשו"ת פרשת מרדכי (יו"ד סימן כ"ה – כ"ו) פסק כדעת בעל ברוך טעם, וטעמו ונימוקו, משום שתלינן שמעין טירוף דעת אחזה בו ונשתבשה עליו דעתו. ועוד דאפשר שאיבד עצמו לדעת מפחד היסורים והמות בידי הגויים, וכל כה"ג מותר להרוג את עצמו. ואף אם אין היתר בדבר מ"מ אין דינו כמאבד עצמו לדעת כנ"ל.

וגם החיד"א עסק בשאלה זו בתשובותיו (חיים שאל שם) וכתב כעין דברי הפרשת מרדכי, עי"ש. ותמצית דבריו דכל ששלח יד בנפשו מתוך מצוקה ויגון יש להקל בדינו, עי"ש.

אך יש להעיר הערה כללית, דאם באנו להקל משום מצוקה נפשית, הלא לעולם אין אדם שולח יד בנפשו אא"כ הוא סובל ממצוקה, וצ"ע.

מ"מ חזינן דאף בענין שאסור לו לאדם לשלוח יד בנפשו, מ"מ נקטו גדולי הדורות דבכל ענין שיש צד ספק בדבר או צד תלייה ואונס יש להקל בכל דיני אבילות וכבוד המת ותו לא מידי. ועיין בלשון החת"ס (שם) שכתב: "ונהי דלענין אבל הלכה כדברי המקיל אבל לענין פגם משפחה אין הלכה כהמיקל בכבוד בני אברהם יצחק ויעקב".

ועיין בבשמים ראש (סימן שמ"ה) שכתב דכל השרוי בצער ובמצוקה מותר לו לשלוח יד בנפשו, והגרעק"א (הגהות ביו"ד סימן שמ"ה) ציין לדבריו, אך החת"ס (שם) כתב לדחות דבריו מהא דרבי חנינא בן תרדיון שאמר "מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבל הוא בעצמו" ולא פתח פיו לקצר חייו, וכתב שם "ובזה נזדייף ס' בשמים רא"ש סי' שמ"ה", ורמז בזה למה שידוע שספר זה מזוייף הוא, ואכמ"ל.

ד. כתב הגרעק"א (שם) "ואם רשאי לאבד עצמו היכא שיתקפהו יצרו ולא יעמוד בנסיון עי' בב"י בבד"ה (יו"ד סימן קנ"ז) והגאון בעל ברכי יוסף בספרו שם הגדולים (אות י' סימן כ"ז) כתב דהריטב"א ע"ז דף י"ח כ' דרשאי לעשות כן וא"כ עכ"פ לאו בכלל מאבד עצמו לדעת הוא".

הרי לן אף בדבריו דאף בענין דנקטינן להלכה שאין כל היתר, מ"מ כיון שיש מקילין בדיעבד יש להקל בדינו.

באיסור מאבד עצמו לדעת

אך בכל עיקר דבריו יש לתהות, דמשמע מדבריו דאף אם אין הגויים כופין עליו להעבירו על הדת, אלא שיצרו מתגבר עליו ומתאוה הוא לעבירה וחושש שלא יעמוד בנסיון מותר לו לאבד עצמו לדעת, וכן הבין מדברי הבית יוסף. אך באמת לא מיירי הבית יוסף אלא במי שחושש שלא יוכל לעמוד בנסיון כאשר הגויים יאנסוהו לעבור על הדת, וכהא דשאל המלך וד' מאות תינוקות (לעיל אות א') ולא במי שתקפו יצרו, וכך נראה גם במה שכתב בספר שם הגדולים (מערכות אות י' סימן כ"ז) במה שהביא מספר יוחסין, עי"ש, ויש לחלק טובא בין זה לזה.

וצריך לומר שזה גם כונת הגרעק"א אף שאין זה פשטות לשונו.

ה

אם מותר לאדם לשלוח יד בנפשו לתשובה ולכפרת עון

כתב תלמידו הגדול של המהרי"ל, המהר"י וייל (סימן קי"ד), שמותר לאדם לשלוח יד בנפשו לתשובה ולכפרת עוון. וכ"כ בשו"ת שבות יעקב (ח"ב סימן קי"א) וכ"ה בשו"ת שאילת יעבץ (ח"א סימן מ"ג), ולמדו זאת ממה שמסופר במדרש (ילקוט שמעוני תולדות רמז קטו) על יקום איש צרורות, וז"ל המדרש:

"יקום איש צרורות בן אחותו של יוסי בן יועזר איש צרדה, דהוה רכיב סוסיא בשבתא, אזל קומי שריתא למצטלבא, א"ל לר' יוסי חמי סוסיא דארכבי מרי וחמי סוסיא דארכבך מרד, א"ל אם כן למכעיסיו קל וחומר לעושי רצונו, א"ל עשה אדם רצונו יותר ממך, א"ל אם כן לעושי רצונו קל וחומר למכעיסיו, נכנס בו הדבר כארס של עכנא, הלך וקיים בעצמו ארבע מיתות ב"ד סקילה שרפה הרג וחנק, מה עשה הביא קורה ונעצה בארץ וקשר בה נימין והקיפה גדר ועשה מדורה לפניו ונעץ את החרב באמצע נתלה בקורה נפסקה נימא ונחנק קדמתו חרב ונהפך עליו גדר ונשרף, נתנמנם יוסי בן יועזר וראה מטתו פורחת באויר, אמר אוי לשעה קלה קדמני זה לגן עדן".

ובאמת נראה עיקר, דאף מי שעבר עבירה שחיובה מיתת בי"ד אין לו כל היתר לשלוח יד בנפשו ואף הוא בכלל מאבד עצמו לדעת, אלא דמ"מ חידשו האחרונים דכיון דלפי השקפתו המשובשת ודעתו המוטעית עושה הוא כהוגן, אין דנים בו דין מאבד עצמו לדעת, וכ"כ בשו"ת זרע אמת (ח"א סימן פ"ט) ובשו"ת חיים שאל (ח"א סימן מ"ו).

באיסור מאבד עצמו לדעת

אך באמת אין ללמוד מסיפור דיקום איש צרורות אלא דמי שחייב ד' מיתות ב"ד רשאי לשלוח יד בנפשו, ובהכי מיירי בשאילת יעבץ הנ"ל, ולא במי שהמית עצמו מתוך דמיונות לכפר עוונות שאין בהם כל ענין למשפט מות.

ובזרע אמת שם כתב, דאף שאמר ר' יוסי בן יועזר על בן אחותו יקום איש צרורות: "בשעה קלה קדמני זה לגן עדן" אין ללמוד מזה היתר למעשה, דאפשר דאף שנהג יקום שלא כדין מ"מ הבוחן כליות ולב ידע את לבבו שמתוך כונה זכה עשה מה שעשה, ולפיכך זכה לחיי עולם הבא.

וכיוצא בדבר צריך לומר במה שמסופר באשכבתיה דרבי (כתובות ק"ג ע"ב), שאותו הכובס שנצטער שלא זכה להשתתף באשכבתיה דרבי, ונפל מן הגג, ויצאה בת קול והכריזה שהוא מזומן לחיי עוה"ב, וכך אמרו בגיטין (נ"ז ע"ב) באשה ששיכלה את שבעת בניה על קידוש השם ועלתה לגג והפילה עצמה, ובת קול הכריזה שאף היא מזומנת לחיי עוה"ב, וכך בקלצטונירי שזרק עצמו לתוך האש לאחר שזירז את מותו של רבי חנינא בן תרדיון (עבו"ז י"ח ע"א), והלא בודאי לא היה בכל אלה שום צד היתר, אך מכיון שעשו כן מתוך צער יגון ואנחה, וכוונתם היתה רצויה זימנם הקב"ה במדת הרחמים לחיי עוה"ב, ודו"ק בכל זה.

ו

קירוב מיתת הסובל מיסורים או מי שודאי ימות

הנה לגבי הריגת אדם שסובל מיסורים מילתא דפשיטא שיש בזה עון רציחה ואין בזה כל צד היתר. ואף שביארתי במקום אחר (עיין שו"ת מנחת אשר ח"א סימן קט"ז – קי"ז) דחולה המתייסר ואין לו אלא חיי שעה משום שמחלתו סופנית אין מצוה להאריך את חייו, מ"מ פשוט שאין להרגו או אף לסבב מיתתו בגרמא, ולגבי שאלה זו פשוט דשאני המאבד עצמו לדעת מהשוּפך דם זולתו. ויש לעיין בדינו של העומד למות בודאי, אם מותר לקרב מיתתו.

ונראה לדון בזה בכמה מקורות:

א. בעבו"ז (י"ח ע"ט) במעשה דרבי חנינא בן תרדיון מבואר דרבי חנינא בן תרדיון אמר מוטב יטלנה מי שנתנה ואל יחבל בעצמו, הרי דאף שידע שבדרך הטבע נחרץ גורלו למות לא רצה לקרב מיתתו, ומאידך התיר לקלצטונירי לקרב מיתתו ואף הבטיח

באיסור מאבד עצמו לדעת

להביאו לחיי עוה"ב. ואפשר שמצד מדת חסידות לא רצה לעשות מעשה ולקרב מיתתו. אך מכיון שידע שבדרך הטבע נחרץ גורלו למות באופן מיידי ולא ניתן כבר להציל חייו אין בקירוב מיתתו משום רציחה.

ב. בנדרים (כ"ב ע"א) איתא:

"עולא במיסקיה לארעא דישראל איתלוו ליה תרין בני חוזאי בהדיה, קם חד שחטיה לחבריה, אמר ליה לעולא יאות עבדי, אמר ליה אין, ופרע ליה בית השחיטה. כי אתא לקמיה דר' יוחנן, א"ל דלמא חס ושלום אחזיקי ידי עוברי עבירה, א"ל נפשך הצלת".

ובפירוש רש"י והרא"ש כתבו דהני תרי בני חוזאי יהודים היו ואעפ"כ אמר עולא לזה שקם להרוג את חברו שיפרע לו את בית השחיטה, והר"ן כתב שאמר שיפרע את בית השחיטה שימות מהר.

אך אין להוכיח מזה דמותר לפגוע בחולה סופני כדי שימות מהר, שהרי להדיא אמרו בסוגיא זו דכל מה שהותר לו לומר לרוצח לפרוע לו את בית השחיטה אינו אלא משום סברת "נפשך הצלת" דאילולי היה בזה סכנה ודאי לא היה מקום לקרב מיתתו בידיים.

אך מאידך יש לעיין דהלא שפיכת דמים הרי היא ביהרג ואל יעבור, ואסור לאדם להציל עצמו בחיי חברו, וכ"ש בני"ד דלא היתה כאן סכנה ברורה, דזה ששחט את חברו לא איים על נפשו של עולא.

וע"כ צ"ל דכיון דבלא"ה היה מת ובפריעת בית השחיטה לא היה אלא כדי לקרב מיתתו אין בזה איסור רציחה וממילא מותר היה לו לומר כן כדי להינצל מחשש סכנה.

אך מ"מ ברור כשמש דאף במקום שודאי ימות איסור גמור לקרב מיתתו בידיים. ועוד דאין לדמות כלל שתי עובדות אלה שמצינו בגמ' שבהם כבר נעשתה בגופו פגיעה אנושה שאין ממנה מרפא ואפשר שכבר היה להם דין טריפה, ובכה"ג יש מקום לדון שאין בקירוב מיתתו עון רציחה, אבל בנידון דשאל המלך שעדיין לא היתה שום פגיעה בגופו אלא שידע שעתידין הפלשתים להורגו, פשוט הדבר שכל ההורגו חייב מיתר ועון רציחה בידו, ואעפ"כ י"א שמותר לו לאבד עצמו לדעת, הרי דשאני בזה ההורג עצמו מההורג זולתו. (ועיין עוד לעיל אות ב').

באיסור מאבד עצמו לדעת

ז

בביאור דברי הרמב"ם בהלכה זו

הנה כתב הרמב"ם בהלכות רוצח (פ"ב הלכה א' – ג'):

"כל ההורג חברו בידו כגון שהכהו בסייף או באבן הממיתה, או שחנקו עד שמת, או שרפו באש, הואיל והרגו מכל מקום הוא בעצמו הרי זה נהרג בבית דין. אבל השוכר הורג להרוג את חברו, או ששלח עבדיו והרגוהו, או שכפת חברו והניחו לפני הארי וכיוצא בו והרגתו החיה, וכן ההורג את עצמו, כל אחד מאלו שופך דמים הוא ועון הריגה בידו וחייב מיתה לשמים ואין בהן מיתת בית דין. ומנין שכן הוא הדין, שהרי הוא אומר שופך דם האדם באדם דמו ישפך זה ההורג בעצמו שלא על ידי שליח, את דמכם לנפשותיכם אדרוש זה ההורג עצמו, מיד כל חיה אדרשנו זה המוסר חברו לפני חיה לטרפו, מיד האדם מיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם זה השוכר אחרים להרוג את חברו, ובפירוש נאמר בשלשתן לשון דרישה, הרי דינם מסור לשמים".

ומפשטות דבריו משמע דההורג עצמו רוצח הוא אלא שאין דינו מסור לבית דין שהרי כללו בהדי ההורג ע"י גרמא וע"י שליח ובחדא מחתא מחית להו.

אך כבר גליתי דעתי במקומות רבים דאין לחדש גדרי הלכה על סמך דקדוקי לשונות שאין בהם כל הכרח, ואפשר שכל הצד השווה שבשלשת אלה אינו אלא במה שכולם נלמדו מפסוק אחד בפרשתנו, וכולם יש איבוד נפש בפועל, ולא משום שגדר אחד המה מצד מהות העבירה, וז"פ.

והנה יש לעיין במה שכתב הרמב"ם (בה"ב שם) דבשלשת אלה חייב מיתה בדי שמים אבל "אין בהם מיתת בי"ד", דמה שייך בהורג את עצמו מיתת בי"ד, ומאי קמ"ל דאין בהם מיתת בי"ד, ואטו בתרי קטלא קטלת ליה.

וראיתי מי שכתב דמי ששלח יד בנפשו ובדרך הטבע היה מת אלא שנעשה לו נס וחי, הו"א שחייב מיתת בי"ד, וקמ"ל דפטור הוא משום דמצד עצם העבירה אין בו מיתת בי"ד. וסברא זו אין לה מקום כלל, דאטו הפוגע בחברו מכה שיש בה כדי להמית ובדרך נס לא מת חברו חייב מיתת בי"ד, הלא מילתא דפשיטא היא דכל שלא מת ואין כאן איבוד נפש אין כאן עון רציחה, וכמו"כ פשוט הדבר דאין כאן איסור מאבד עצמו לדעת, דאם המוכה חי וקיים מה איסור איבוד נפש יש כאן, ואין לך סברא פשוטה מזו.

באיסור מאבד עצמו לדעת

ובשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סימן רל"א) נסתפק במי שעשה עצמו טריפה אם חייב מיתת בי"ד כרוצח, ולפי"ד יש לפרש שזה הרבותא דהעושה עצמו טריפה פטור ממיתת בי"ד. אך מלבד שדבריו תימה, דוחק גדול לפרש כך את דברי הרמב"ם. ובשו"ת דברי יציב (יו"ד ח"ב סימן רכ"ג) כתב דקמ"ל דלעתיד לבא כשיקום לתחיה אינו חייב מיתת בי"ד עי"ש. וגם זה ודאי אינו פשטות כונת הרמב"ם.

וע"כ צ"ל באחד משתי דרכים. או דמשום אחרונא כתב הרמב"ם דאין בהם מיתת בי"ד אבל בהורג עצמו פשיטא, אלא דקמ"ל דחייב מיתה בידי שמים. או לחילופין י"ל דקמ"ל דמצד עצם מעשה העבירה אינו ראוי למיתת בי"ד אלא למיתה ביד"ש בלבד, ונפ"מ לגבי דינא דקם ליה בדברא מיניה ועוד הלכות שונות, דלא זו בלבד שאין בו מיתת בי"ד משום דלא שייכי אלא שמצד עצם העבירה אין בו אלא מיתה ביד"ש, וכל זה פשוט וברור.

ה

שהאדם אינו בעלים על גופו

ובכל עיקר הסוגיה דאיבוד נפש ויסורי גוף מצינו לרבותינו הקדמונים שכתבו סברא, דשאני עונשי ממון מעונשי גוף דאף דהאדם הוא בעלים על ממונו לעשות בו כחפצו, אין האדם בעלים לא על חייו ולא על גופו, ואין בין חייו וגופו הוא ובין חיי אחרים וגופם ולא כלום. ועל סמך הנחה זו ביארו הלכתא גבורתא.

א. כתב בשו"ת מהר"י מיגש (סימן קפ"ו): "והתורה לא התירה לאדם שיצער עצמו ואין הפרש בין מי שמצער עצמו או מי שמצער חברו, ולסיבה זו אין אדם חייב במה שמודה על עצמו במה שהוא חייב מיתה או מלקות כמי שהוא חייב במה שמודה על עצמו בממון".

וכיוצא בדברים אלה ובבהירות יתירא כתב הרדב"ז בפירושו על הרמב"ם בהלכות סנהדרין (פרק י"ח ה"ו) בבואו לבאר למה אין אדם משום עצמו רשע ואינו מת או לוקה עפ"י עצמו:

"ואפשר לתת קצת טעם לפי שאין נפשו של אדם קניינו אלא קנין הקדוש ברוך הוא שנאמר הנפשות לי הנה (יחזקאל י"ח) הילכך לא תועיל הודאתו בדבר שאינו שלו ומלקות פלגו דמיתה הוא אבל ממנו הוא שלו ומש"ה אמרינן הודאת בעל דין כמאה

באיסור מאבד עצמו לדעת

עדים דמי וכי היכי דאין אדם רשאי להרוג את עצמו כן אין אדם רשאי להודות על עצמו שעשה עבירה שחייב עליה מיתה לפי שאין נפשו קנינו. ועם כל זה אני מודה שהיא גזירת מלכו של עולם ואין להרהר".

ונראה לכאורה לפי סברא זו דאין בין השולח יד בנפשו להורג חברו ולא כלום, ואף המאבד עצמו לדעת רוצח הוא כיון שאין נפשו של אדם קנינו כלל. ואין הפרש בין מי שמצער עצמו ובין מי שמצער חברו.

אך באמת כשנתבונן בדקות הדברים אין בזה כל הכרח, דאף דאין נפשו של אדם קנינו ואינו רשאי לפגוע בגופו ובנפשו ומשום כך גם אינו נענש בגופו עפ"י הודאת פיו, אין זה ענין לגדר עבירת רציחה ואף לא לגדר עבירת חובל בחבירו, דמ"מ נראה דעבירות אלה של רציחה וחובל, מן העבירות שבין אדם לחבירו המה וכיון שכן מסתבר דלא שייכי כלל במי שפוגע בעצמו, ומשו"כ למדו אסור מאבד עצמו לדעת מקרא ד"אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש", ואיסור מצער עצמו למדו ממה שנוזר נקרא חוטא ולא מלאו ד"לא יוסיף להכותו".

וכך נראה עיקר לענ"ד. דו"ק בכל זה.

אמנם חידוש גדול מצינו בחובות הלבבות (שער הביטחון פרק ד') שכתב:

"וכבר הזהירנו, שלא להמית שום אדם בשום גלגול באמרו לא תרצח, וכל אשר יהיה המומת קרוב אל הממית, יהיה העונש יותר ראוי, כמ"ש על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו וגו'. וכן מי שהמית את עצמו יהיה ענשו גדול בלי ספק".

ומדבריו מבואר דהמאבד עצמו לדעת עובר בלא תרצח, וגדול עונו מההורג חברו.

ט

במת לאחר שהכניס עצמו לסכנה

ובהך דינא דמאבד עצמו לדעת, יש לעיין, האם אדם שמכניס עצמו לסכנה, ואכן מת מתוך פשיעתו, דינו כמאבד עצמו לדעת, או שמא אין עבירה זו אלא בהורג את עצמו בקום ועשה או שגרם למותו בכונה.

באיסור מאבד עצמו לדעת

וראיתי בשואל ומשיב (מהדורא ב' ח"ג סי' קכ"ב) שכתב בתוך דבריו, דכל העושה דבר שיש בו סכנה גמורה הוי כמאבד עצמו לדעת.

אך לכאורה אין בזה אלא אזהרה ד"השמר לך ושמור נפשך מאוד", וכמבואר בברכות (ל"ב ע"ב):

"תנו רבנן, מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך, בא הגמון אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום, המתין לו עד שסיים תפלתו. לאחר שסיים תפלתו אמר לו ריקא, והלא כתוב בתורתכם רק השמר לך ושמור נפשך וכתוב ונשמרתם מאד לנפשתיכם, כשנתתי לך שלום למה לא החזרת לי שלום, אם הייתי חותך ראשך בסייף מי היה תובע את דמך מידי. אמר לו המתן לי עד שאפייסך בדברים. אמר לו אילו היית עומד לפני מלך בשר ודם ובא חברך ונתן לך שלום היית מחזיר לו, אמר לו לאו. ואם היית מחזיר לו, מה היו עושים לך, אמר לו היו חותכים את ראשי בסייף. אמר לו והלא דברים קל וחומר, ומה אתה שהיית עומד לפני מלך בשר ודם שהיום כאן ומחר בקבר כך, אני שהייתי עומד לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שהוא חי וקיים לעד ולעולמי עולמים על אחת כמה וכמה. מיד נתפיים אותו הגמון, ונפטר אותו חסיד לביתו לשלום".

ואף שכתב המהרש"א דאין הדברים אלא דברי השר הנכרי, ובאמת אין כונת הפסוק אלא לשמירת הנפש והנשמה מן העבירה, באמת מפורש הדבר ברמב"ם (פי"א מהל' רוצח ה"ד) דמפסוק זה למדנו את חובת האדם בשמירת נפשו ובריאותה (וע"ע מנחת חנוך מצוה תקמ"ו). ואף עובר בל"ת דלא תשים דמים בבתיך, כמבואר שם. וכך נפסק גם בשו"ע (חו"מ סי' תכ"ז סק"ח).

ומ"מ נראה דחובת האדם להמנע מן הסכנה אינו משום מאבד עצמו לדעת אלא משום מצוה דשמירת הנפש.

אך באמת יש ראיה לדברי השואל ומשיב בספר חסידים (אות תרע"ה):

"ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש (בראשית ט' ה'), אם מת אדם בפשעו, כגון שמתקוטט עד שהורגים אותו, עתיד ליתן את הדין שגרם לעצמו מיתה. או אם הולך למקום סכנה כגון על קרח בימות החורף אם נפל במים ונטבע. או בחורבה ישנה הלך ונפלה עליו. וכן המתקוטט עם אדם אלא ורוצח ומגזם לו וזה מחרפו ומכעיסו, כל אלה

באיסור מאבד עצמו לדעת

עתידין ליתן את הדין שגרמו מיתה לעצמן להתקוטט עם מי שהשעה משחקת לו, או שמתקוטט עם מכשפים ומכשפות ועם מענישים ונענשים על ידם. או בני אדם שהם מועט ונלחמים גבורים ומרובים, יכול אף כמו שציוה רב ושמואל ע"ד רב אדא בר אהבה שאותו שהיה בעל ז' ראשים שנפלו לו, ת"ל אך את דמכם לנפשותיכם, אך חלק, כיון שידעו רב ושמואל שזכותו של רב אדא בר אהבה מרובה לא קבלו אותו אמר מוטב שיכנס ולא יפול החורבה אעפ"כ הוא כעוס".

הרי לן מדבריו דכל המסתכן בדרך כלשהי, הוי בכלל מאבד עצמו לדעת.

אך ידוע שכל דברי ספר קדוש זה דברי קבלה וחסידות ולא הלכתא פסיקתא, והרי דורש הוא דרשה מחודשת דממעטין ממה דכתיב אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש "יכול אף כמו שציוה רב ושמואל ע"ד רב אדא בר אהבה שאותו שהיה בעל ז' ראשים שנפלו לו ת"ל אך את דמכם לנפשותיכם אך חלק". וחז"ל במדרש פירשו מיעוט זה לענין אחר למעט הא דשאל והדומה לו.

ומשום כך נראה, דאין ללמוד הלכה מדברי הספר חסידים במקום שאין הפוסקים מביאין אותו, והדברים נכתבו בדרך הפלגה ולא מדינא.

ונראה עיקר לדינא דכל שלא שלח יד בנפשו, אף שפשע בסירוב לקבל טיפול, אינו בכלל מאבד עצמו לדעת, ובודאי מתאבלין עליו וכל דיני כבוד המת נוהגין בו.

כי יצר לב האדם רע מנעוריו

כי יצר לב האדם רע מנעוריו

אחר המבול מקריב נח קרבן. וברית כרת לו ד' שלא יוסיף להכות כל חי:

"וירח ד' את את ריח הניחוח ויאמר ד' אל לבו לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעוריו ולא אוסיף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי" (בראשית ח, כא).

כאן נאמר שהיות יצר לב האדם רע מנעוריו היא הסיבה לכריתת הברית - ולא אוסיף עוד להכות כל חי.

והנה יפלא למאד, שלפני כן אמר הכתוב:

"וירא ד' כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבות ליבו רק רע כל היום וינחם ד' כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל ליבו ויאמר ד' אמחה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה, מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים כי נחמתי כי עשיתים" (בראשית ו, ה-ז).

הרי שסיבת היות יצר לב האדם רע מנעוריו הביאה להשחתת תבל ויושביה. והתמיהה עולה מאליה, היאך היות יצרו רע מנעוריו תגרום מחד להשחתת עולם ומאידך תביא הבטחת קיומו? היאך יעשה קטיגור סנגור?

אכן, כשנדקדק באלו המקראות נגלה את ההבדל בינותם: לפני גזירת המבול נאמר "וכל יצר מחשבות ליבו רק רע כל היום" - כל יצר, רק רע, וכל היום. הכל ובתמידות. לעומת זאת לאחר המבול כשעלתה מחשבה לפניו וגזרה חכמתו ית' שלא יוסיף לקלל את האדמה בעבור האדם כתיב "כי יצר לב האדם רע מנעוריו". אין כל יצרו רע אינו חורש רק רע, ואינו אוחז ברעתו כל היום.

ובמה נשתנה אופיו של האדם מקודם המבול לאחריו? - בעסק התורה.

כי יצר לב האדם רע מנעוריו

העולם שלפני המבול, לא היה בו עסק התורה. כך שנינו בתנחומא ריש פרשת בחוקותי:

"אדם הראשון אילו שמר את התורה לא היה מת".

לא כן עולם שאחר המבול. עסק התורה היה בו נח ובניו יצאו מן התיבה, עסקו בתורה.

"מכל הבהמה הטהורה – העתידה להיות טהורה לישראל מכאן שלמד נח תורה" (רש"י בראשית ז' ב').

וכן הוא אומר:

"ותלך לדרוש את ד'" – "לבית מדרשו של שם" (בראשית כה, כב, וברש"י שם).

עולם שיש בו תורה שוב אין "כל יצר מחשבות ליבו רק רע כל היום". כן הודיענו נותן התורה "בראתי יצר הרע בראתי לו תבלין ותורה שמה". נח מצא תבלין זה זכה וזיכה לכל העולם. הוא וזרעו קיומו של עולם - על ידי עסק התורה.

וכך נאמר בזוה"ק פרשת תרומה: בכל זמן שהתורה מתקיימת בעולם ובני אדם עוסקים בה הקב"ה שמח במעשה ידיו ושמח בעולמות כולם, ושמים והארץ עומדים בקיומם.

עולם שיש בו תורה יש בו תבלין כי כן אף אם יש בו באדם מן הרוע מובטח הוא כי בעסק התורה יתהפך הרע לטוב.

"אמר רבי אלכסנדר כל העוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה שנאמר או יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי, רב אמר כאילו בנה פלטרין של מעלה ושל מטה שנאמר ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך לנטוע שמים וליסד ארץ רבי יוחנן אמר אף מגין על כל העולם כולו שנאמר ובצל ידי כסיתיך ולוי אמר אף

כי יצר לב האדם רע מנעוריו

**מקרב את הגאולה שנאמר ולאמר לציון עמי אתה" (סנהדרין
דף צ"ט ע"ב).**

**בעמל התורה ויגיעתה, שעשוע אמריה וחדוות עיונה, נזכה לקיום
העולם ותיקונו במלכות ש-ד-י בביאת גואל לציון במהרה.**

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

